

Adam Sagan

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

**RECENZJA KSIĄŻKI „PROJEKTOWANIE BADAŃ
SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH.
REKOMENDACJE I PRAKTYKA BADAWCZA”
AUTORSTWA MAŁGORZATY RÓSZKIEWICZ,
JOLANTY PEREK-BIAŁAS,
DOROTY WĘZIAK-BIAŁOWOLSKIEJ
I AGNIESZKI ZIĘBY-PIETRZAK**

Książka „Projektowanie badań społeczno-ekonomicznych. Rekomendacje i praktyka badawcza” stanowi, jak we wstępie podkreślają autorki, prezentację procesu badawczego i metod realizacji badań empirycznych w naukach społeczno-ekonomicznych. Na uwagę zasługuje zorientowanie pracy w kierunku prezentacji metod analizy również w obszarze badań ekonomicznych, które do tej pory nie doczekały się odpowiedniego przewodnika do empirycznych badań prowadzonych na źródłach pierwotnych. Również podtytuł podkreśla silne osadzenie książki w kierunku rozwiązywania praktycznych problemów występujących w praktyce badawczej.

Opracowanie składa się z rozdziałów, prezentujących poszczególne fazy procesu badawczego (pomijając fazę analizy danych i tworzenia raportu z badań), jednak wątki związane z analizą danych występują w odpowiednich częściach poświęconych metodom badań, budowie narzędzi i doborowi próby). Struktura rozdziałów jest spójna, ale niektóre z nich są podzielone na podrozdziały, a niektóre stanowią jednolitą całość bez wyróżnionych podpunktów. Książka została opracowana przez cztery równorzędne autorki, co może powodować niejednorodność treści i sposobu narracji. Autorki starały się jednak ujednoczyć organizację poszczególnych rozdziałów.

Kolejność poszczególnych części odpowiada sekwencji realizacji badań (można tylko dyskutować, czy rozdział poświęcony konstrukcji kwestionariusza powinien poprzedzać rozdział dotyczący budowy skal, czy też powinien się znajdować po nim).

Opracowanie rozpoczyna się od zagadnień związanych z ogólną metodologią nauk i prezentacji etapów badań. Zagadnienia ogólnometodologiczne (wnioskowanie i wyjaśnianie naukowe, weryfikacjonizm i falsyfikacjonizm w testowaniu hipotez) są szczególnie ważne w interpretacji zależności przyczynowych w naukach

ekonomicznych. Wprawdzie punkt ten stanowi wprowadzenie do właściwej tematyki książki, szkoda jednak, że nie stanowił on pomostu łączącego teorię i metodologię ekonomii (prace Blauga, Hutchisona, Bolland) z metodologią badań. Takie powiązanie silniej uświadomiłoby ekonomistom zależność między ogólną metodologią ekonomii a podejściami w badaniach empirycznych omawianymi w książce.

Rozdział drugi jest poświęcony konceptualizacji i operacjonalizacji problemów badawczych. Wprowadza on do języka ekonomicznego pojęcia zmiennych ukrytych i metod ich operacjonalizacji z wykorzystaniem wskaźników refleksywnych i formatywnych (na rys. 6 autorki nie ustrzegły się błędu związanego z niewłaściwą prezentacją graficzną modelu formatywnego wyposażonego w błędy pomiaru dla wskaźników, gdy w rzeczywistości formatywna zmienna ukryta powinna być uzupełniona o wpływ ukrytego czynnika związanego z zakłóceniem). Zaprezentowano liczne przykłady ilustrujące konceptualizację problemu badawczego w naukach ekonomicznych.

Trzeci rozdział obejmuje przegląd rodzajów badań empirycznych i typów projektów badawczych. Wśród omawianych typów badań szczególną uwagę poświęcono tym projektom i typom danych, które mają większe znaczenie w badaniach społeczno-ekonomicznych. Należą do nich analiza źródeł zastanych, badania panelowe oraz badania eksperymentalne, którym poświęcono nieproporcjonalnie dużo uwagi w strukturze rozdziału. Omówiono poszczególne plany eksperymentalne, rodzaje trafności wewnętrznej i zewnętrznej w eksperymencie oraz metody analizy danych eksperymentalnych. Poszczególne rodzaje badań są ilustrowane odpowiednimi przykładami, najczęściej z obszaru ekonomiczno-społecznego. Szkoda jednak, że analizie danych panelowych nie poświęcono tyle miejsca, ile analizie danych eksperymentalnych.

Rozdział czwarty, poświęcony teorii pomiaru, jest szczególnie ważny dla studentów studiów ekonomicznych. Zagadnienia rzetelności i trafności skal, doskonale znane adeptom psychologii, marketingu i socjologii, mają relatywnie mniejsze zastosowania w ekonomii. W rozdziale tym główny nacisk położony został na budowę, ocenę wymiarowości oraz rzetelności i trafności skal złożonych. Przedstawiono w nim wykorzystanie analizy korespondencji do oceny wymiarowości skali oraz diagnozę rzetelności dla skal wywodzących się z klasycznej teorii testu (ze wskaźnikami równoległymi) oraz teorii reakcji na pozycję (ze wskaźnikami skumulowanymi). Część ta czytelnikowi nie mającemu wcześniej styczności z analizami wielowymiarowymi może się wydawać trudna. Ma ona także, w porównaniu z poprzednimi rozdziałami, charakter bardziej techniczny, a mniej przeglądowy. Skoncentrowano się w niej na modelach jednoparametrycznych Rascha, nie wspomniano jednak o modelach dwu- i trójparametrycznych. Ważną rolę odgrywają również rozbudowane przykłady, dotyczące poszczególnych rodzajów analiz (analizy korespondencji, analizy czynnikowej, modeli Rascha i konfirmacyjnej analizy czynnikowej).

Kolejny, piąty rozdział, jest logiczną kontynuacją poprzedniego. Dotyczy budowy kwestionariusza. Nie prezentuje w sposób systematyczny tego procesu, lecz (zgodnie z podtytułem opracowania) wskazuje w nim na podstawowe błędy, pułapki

i sugestie związane z formułowaniem pytań kwestionariuszowych i uzyskiwaniem trafnych odpowiedzi respondentów.

Przedmiotem rozdziału szóstego i siódmego są zagadnienia doboru próby, błędów nielosowych i jej ważenia. Są to bardzo ważne rozdziały w strukturze książki, zawierają bowiem treści, które niezbyt często pojawiają się w literaturze z dziedziny badań społeczno-ekonomicznych. Omawiane typy doborów losowych są prezentowane w sposób systematyczny, każdy z nich jest uzupełniony o formuły statystyczne estymatorów, błędów standardowych i liczebności próby. Ważnymi, poruszonymi w tych rozdziałach zagadnieniami są: efekt schematu losowania, problem liczebności próby w złożonych schematach losowania oraz nieklasyczne metody wnioskowania.

Z zagadnieniami doboru próby wiążą się zagadnienia błędów nielosowych (pokrycia, braków odpowiedzi itp.). W rozdziale siódmym przedstawiono rodzaje i źródła błędów nielosowych i problematykę ważenia i imputacji braków danych. Te ostatnie kwestie są rzadko poruszane w podręcznikach do badań społecznych, a ich szczegółowa prezentacja, odnosząca się do ważenia kompensacyjnego, postratyfikacji, kalibracji wag i imputacji danych, jest przedstawiana na tle licznych przykładów z rzeczywistych badań ekonomiczno-społecznych.

Rozdział ósmy zawiera zasady przygotowania danych do analizy i tworzenia makiety bazy danych. Są to istotne zagadnienia związane z edycją i zanieczyszczeniem danych, diagnozą przypadków odstających. Szkoda, że są one potraktowane bardzo marginalnie, szczególnie z punktu widzenia roli tego etapu w praktyce badawczej. Rozdział ten nie jest także uzupełniony odpowiednim przykładem, co łamie nieco układ opracowania.

Ostatni – dziewiąty, rozdział dotyczy metaanalizy, która jest coraz silniej wykorzystywana nie tylko w naukach medycznych, ale również w badaniach społeczno-ekonomicznych (w szczególności w badaniach ewaluacyjnych). Nie ma on na celu systematycznej prezentacji etapów metaanalizy, lecz wskazuje na istotne, wybrane zagadnienia (jak np. modele efektów stałych i losowych, testy homogeniczności wyników). Rozdział ten jest skierowany do czytelnika znającego podstawy modelowania wielopoziomowego.

Podsumowując, należy pokreślić, że książka w pełni zasługuje na wysokie uznanie, jest też cenną pozycją wydawniczą, wypełniającą lukę w literaturze metodologicznej dotyczącej praktycznego, a jednocześnie zaawansowanego metodycznie wykorzystania metod ilościowych w projektowaniu badań społeczno-ekonomicznych. Wymaga jednak od czytelnika znajomości zarówno (zaawansowanych) metod statystycznych, jak i ogólnej metodologii badań społecznych. Zawiera unikatowe i pogłębione treści związane z problemami występującymi na etapie przygotowania badania, czyli tej fazy, która prezentowana jest zazwyczaj w formie opisowej. Ważną zaletą recenzowanej publikacji jest także jej „poradnikowy” aspekt, autorki ukazują bowiem warsztat metodologiczny z silnym odniesieniem do praktyki badawczej. Powoduje to, że jest ona również swoistym kompendium, stanowiącym dla badacza system wczesnego ostrzegania przed błędami, jakie mogą się pojawić w opisywanych fazach projektowania badania.